

*Бабаши Г. А.
Київський національний
лінгвістичний університет*

МОВНА ОСОБИСТІТЬ ТА ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ

Розвиток антропозорієнтованого погляду на свідомість та мислення сприяв посиленню уваги вчених до вичення різних параметрів людської особистості. Поняття “гендер” прийшло в лінгвістику з антропології на хвилі феміністської критики сучасного західного суспільства на початку 70-х років ХХ сторіччя. У словнику гендерних термінів поняття “гендер” визначається як “...сукупність соціальних та культурних норм, які суспільство приписує виконувати людям залежно від їх біологічної статі... Гендер складається суспільством як соціальна модель жінок та чоловіків, що визначає їх статус в суспільстві та його інститутах” [12, 22]. Гендерна лінгвістика дістала значного розвитку в британській і американській лінгвістиці (McConnell 1988; Cameron 1992; Coats 1996). Останніми роками роботи в цьому напрямку активізувалися в українському та російському мовознавстві (Кирилина 1999, Горошко 2003, Мартинюк 1999).

Гендер є компонентом як колективної, так й індивідуальної свідомості, тому його необхідно вивчати як когнітивний феномен, який виявляється у стереотипах певної мови. Теорія мовної особистості (Ю. М. Караулов) дозволяє розглядати мовні явища в тісному зв'язку з людиною, її мисленням та включенням у соціальні відносини. Це зумовило необхідність вирішення в статті наукового завдання – дослідити вияв гендерних стереотипів у вербально-семантичній, когнітивній, прагматичній та емотивній сферах мовної особистості та сформулювати узагальнений стереотипний портрет мовної особистості.

Мовна особистість, яка є багаторівневим утворенням, може бути витлумачена широко, зокрема як єдність її вербально-семантичної, когнітивної, комунікативної та емотивної сфери. Особливості цих сфер відображаються в специфічній манері мовленнєвої поведінки, в особливостях відбору і використання мовних знаків, тобто в стилі мовної особистості, який формується під впливом соціальних факторів.

Людина є активним носієм когніції, яка виступає в подвійній ролі: як сторона що пізнає навколишній світ, і як центр перспективи. Дискурсивні засоби когнітивного рівня відповідають за адекватне відображення в дискурсі реального або гіпотетичного світу. Одиницями цього рівня є поняття, ідеї, концепти, які формуються у кожній мовній особистості й становлять порівняно усталену “особистісну картину світу,” що базується на системі її уявлень і цінностей.

Людське мовлення характеризується перш за все діалогічністю, тобто спрямованістю на певного адресата. Ці риси притаманні як усному, так і писемному мовленню, яке має своє мовне вираження. Таким чином, слідом за О. Л. Козачишиною, під комунікативною сферою мовної особистості будемо розуміти “сукупність особливостей мовлення адресанта як вияв схильності до актуалізації визначених комунікативних стратегій” [9, 6]. Звідси впливає поняття організації мовної особистості як сукупності мовних та позамовних факторів, в яких остання пізнає, зберігає та відображає інформацію.

Вербально-семантична сфера зумовлює наявність знань та вмій адекватного використання мовних ресурсів. І завдання кожного дослідника, коли він аналізує дискурс особистості, полягає у традиційному описі формальних засобів вираження певних значень.

Лінгвісту важко вивчати емоційну сферу індивіда тому, що емоції – феномен внутрішньо психічний. Утім, емоції зумовлюють мовленнєву поведінку і саме в зв'язку з цим О. Л. Каменська доповнила структуру мовної особистості емоційним рівнем, який

поєднує емоції у їх концептуальному представленні [5, 169].

Емоційна сфера і засоби її об'єктивації мають соціально-типовий, уніфікований характер. "Соціальна типовість емоцій формується одночасно на рівні різних груп людей, на рівнях загальнолюдської, національної, демографічної професійної, статевої груп і закріплюється в емотивних засобах мови в процесі мовленнєво-мовної практики" (цит. за [9, 6]). Емотивність у лінгвістичних дослідженнях трактується як "сукупність мовних засобів, що виражають емоціональну картину світу автора, або як функціонально-семантична категорія, що відображає емоції, перетворені мовою і свідомістю мовної особистості у вигляді значень високого рівня узагальненості, і характеризується різнорівневими мовними засобами вираження" [там само].

Формування когнітивної, комунікативної, емотивної та вербально-семантичної сфери мовної особистості відбувається під впливом гендерних стереотипів.

Згідно з "КСКТ", стереотип – це "стандартна думка про соціальні групи або про окремих людей як представників цих груп [...] в загостреній, спрощеній та узагальнюючій формі, з емоційним забарвленням, яка приписує класу осіб певні якості або установки" [10, 177].

Стереотипи є оцінними за своєю природою [1, 44], при цьому оцінка має здебільшого негативний характер, оскільки "норма оцінки збігається з позитивним виміром аксіологічної шкали. Це означає, що з поняттям норми пов'язана і кількісна перевага негативної оцінки над позитивною" [1, 44-45]. Необхідно враховувати, що, з одного боку, стереотипи є соціально-культурно зумовленими, а з іншого, – модифікуються в свідомості конкретного індивіда в співвідношенні з його особистим досвідом [4, 36]. Однак часто як соціальне явище стереотипи є негативним феноменом, який заважає адекватному взаєморозумінню людей [4, 36].

Стереотипи є тим ланцюгом, який поєднує сприйняття, мислення та мову [13, 46]. Механізм стереотипізації є необхідним інструментом соціального сприйняття певних груп суспільства.

Гендерний стереотип є окремим різновидом стереотипу [1, 29]. Гендерні стереотипи – це стандартні узагальнені думки про представників обох статей, які складаються й закріплюються в суспільстві завдяки інституалізації та ритуалізації статі [7]. Часто гендерні стереотипи відрізняються сексизмом у відношенні до жінок. Стереотипи жіночості та мужності не просто формують людей – вони часто приписують людям залежно від їх статі певні психологічні якості, норми поведінки, рід занять, професію тощо. У традиційному суспільстві не особистість, а біологічна стать значно впливає на життя людини [11, 16].

Гендерні стереотипи не тільки фіксуються одиницями мови різних рівнів, а й зумовлюють вибір стратегій та тактик мовленнєвої взаємодії. На формування мовної особистості накладає відбиток соціальний фактор, передусім гендерні стереотипи, які існують в суспільстві і які є міцним психологічним засобом впливу на мовлення представників обох статей [9, 5].

До основних стереотипних ознак у вербально-семантичній сфері належить жіночий лексичний запас, який характеризується більшою рафінованістю. При аналізі жіночого та чоловічого мовлення було визначено [14], що жінки тяжіють до нормативного варіанта мови. Чоловіки ж часом не дотримуються мовної норми, а тому їх мовлення характеризується вживанням неологізмів, жаргонних або діалектних слів. Чоловіки, як правило, використовують абстрактні іменники, а жінки – конкретні. Чоловіки частіше використовують іменники та прикметники, тимчасом як жінки вживають більше дієслів [там само].

Характерною ознакою чоловічої когнітивної сфери мовної особистості є глобальність та спрямованість у макросвіт. Жіноча ж когнітивна сфера описується як така, що скерована у мікросвіт (цит. за [9, 6]). Ця особливість мовлення й мислення чоловіка та жінки виявляється, зокрема, у сильнішому впливі фактора професії на чоловіче мовлення та домашньої сфери – на жіноче. Наслідком цього є специфічна тематика розмови представників двох статей. Типовою жіночою тематикою вважають: моду, кулінарію, виховання дітей та міжособистісні стосунки. Чоловіки частіше розмовляють про політику, спорт, техніку. Також стереотипними особливостями когнітивної сфери обох статей називають логічність чоловічого та алогічність жіночого мислення й мовлення. Одним із поширених гендерних стереотипів є наявність особливої логіки у жінок, так званої жіночої логіки.

Стереотипізація особливостей емотивного стилю чоловіків та жінок базується на впевненості носіїв повсякденної мови у високій емоційності жінок (О. Єсперсен, Р. Лакофф, Т. Медведєва, Н. Дж. Смелзер). Жіноче мовлення характеризується як більш експресивне та емпатичне, а чоловіче – більш стримане. Для жінок властиве інтенсивне використання емоційно забарвленої лексики (*terribly, horribly, awfully, so, such*), тимчасом як у чоловічому мовленні переважає стилістично нейтральна лексика. Оскільки жінки частіше говорять про свої почуття та переживання, то в їхньому лексиконі зосереджено більше слів на позначення почуттів та емоцій.

Комунікативні стратегії чоловіків відрізняються від жіночих, і тут існують свої гендерні стереотипи. Чоловіки надають перевагу публічним промовам, адже вони сприймають такі словесні дуелі як своєрідне змагання. Жінки, навпаки, надають перевагу приватним розмовам з подругами. Якщо жінки пристосовуються до свого співбесідника, ставлячи запитання й вводячи теми, цікаві для чоловіків, то чоловіки видають інформацію, не турбуючись про підтримку розмови. Свою незгоду жінка, як правило, висловлює через мовчання, а не як відвертий протест. Існує так звана чоловіча й жіноча інтерпретація вербальної агресії: жінка вважає її спрямованою проти себе й намагається припинити спілкування, а чоловіки вбачають в ній засіб інтенсифікації розмови.

У жінок спостерігається більш зважений характер реплік. Їм притаманні висловлювання у формі прохання. Темі розмов, як правило, розвиваються спонтанно. Жінки частіше приносять свої вибачення. Для чоловіків більш характерною є інтерпретація мовлення співбесідника, вони частіше перебивають співбесідника, особливо, коли співбесідник-жінка. Дискусійний характер розмови також більш притаманний чоловічому дискурсу, а не жіночому. Чоловік переважно намагається домінувати в бесіді, управляти її розвитком, висловлювати свої наміри прямо, не використовуючи при цьому коректні й надмірно ввічливі форми слів. Репліки в діалозі мають менш особистісний характер. Чоловік частіше обирає тему бесіди, ставлячи запитання, які слугують більше як джерело здобуття інформації, аніж як засіб продовження розмови.

Мовленнєвий стиль чоловіків та жінок перш за все відрізняється тим, як вони враховують реакцію партнера на попередні висловлювання. Чоловік переважно орієнтується на особисте попереднє висловлювання, а жінка – на висловлювання комунікативного партнера. Якщо тематичний фокус висловлювання партнера по комунікації не збігається з його особистим, то жінки намагаються переорієнтувати останнє, чоловіки ж сприймають таку ситуацію як відхилення від правильного ходу бесіди й продовжують будувати свої висловлювання за попередньою тематичною орієнтацією. З цього стає очевидним, що чоловік і жінка дотримуються різної мовленнєвої етики, а належність до різних світів, які мають різні системи принципів й орієнтирів, є причиною

неправильної інтерпретації чоловіками та жінками власної поведінки.

Отже, когнітивна, вербально-семантична, комунікативна та емотивна сфери мовної особистості формуються під впливом гендерних стереотипів, які базуються на традиційному розподілі гендерних ролей.

Використана література:

1. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти: Монографія. – Донецьк: ДонДУ, 2002. – 362 с.
2. Горошко Е.И. Гендерная проблематика в языкознании // Введение в гендерные исследования. – Х.: ХЦГИ, 2001; СПб.: Алетейя, 2001. – Ч.1. – С. 508-542.
3. Горошко Е.И. Языковое сознание: гендерная парадигма: Монографія. – Х.: ИНЖЭК, 2003. – 440 с.
4. Каменская О. Текст и коммуникация. – М.: Высш. шк., 1990. – 152 с.
5. Каменская О.Л. Теория языковой личности как инструмент гендеретики // Доклады Междунар. конф. “Гендер: язык, культура, коммуникация” – М.: МГЛУ, 2001. – С. 184-188.
6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: УРСС, 2002. – 263 с.
7. Кирилина А. Гендер: лингвистические аспекты. – М.: Изд-во “Институт социологии РАН”, 1999. – 180 с.
8. Кирилина А.В. Гендерные аспекты массовой коммуникации // Гендер как интрига познания: Сб. ст. – М.: Рудомино. – 2000. – С. 47-80.
9. Козачишина О.Л. Лінгвістичні прояви гендерних характеристик англословних художніх текстів (на матер. американської прози ХХ ст.): Автореферат дис... канд. філол. наук: 10.02.04/ КНЛУ. – К., 2003. – 20 с.
10. Краткий словарь когнитивных терминов. / Под ред. Е. С. Кубряковой. – М.: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. – 245 с.
11. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
12. Пушкарева Н.Л. Гендерные исследования: рождение, становление, методы и перспективы в системе исторических наук // Женщина. Гендер. Культура. – М.: МЦГИ. – 1999. – С. 19-37.
13. Словарь гендерных терминов / Под ред. А. А. Денисовой. – М.: Изд-во “Информация – XXI век”, 2002. – 256 с.
14. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986. – 144 с.

*Васік Ю.А.
Горлівський державний педагогічний
інститут іноземних мов*

ПРОСОДИЧНИЙ РИТМ В АСПЕКТІ КОГЕРЕНТНОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Актуальність дослідження феномену ритму визначається тим безперечним фактом, що ритмічна організація мовлення стала об'єктом лінгвістичних досліджень, які чітко відображають специфіку сучасних наукових парадигм. Мовленнєвий ритм – поняття багатоаспектне, і його вивчення є актуальним в аспекті розгляду членування мовного цілого.

На нашу думку, своєрідність ритму визначається співвідношенням усталеності та мінливості, які закономірно відображають повторення зв'язків і відношень у просторі – часовому континуумі.

Досліджуючи багаторівневу природу ритму, В. В. Потапов трактує його як квазірегулярну повторюваність найчастотніших для даного хронологічного стану мови ритмічних структур, що варіюються під впливом граматичного устрою даної мови й характеризуються специфічним просодичним оформленням у рамках інтонаційно-сміслових блоків [4, 45].